

Vakgenoten

Impressies van het 9e Wereldcongres voor Sociologie, Uppsala, Zweden

Dick Pels

Hoe zien sociologen eruit als kudde? Wat hebben ze aan? Wat eten ze? Hoe is hun paargedrag? In het normale leven wordt de beantwoording van dit soort vragen ernstig bemoeilijkt doordat immers de beroepsgroep zo dun is gezaaid dat ze geen merkbare wijziging aanbrengt in het stadsbeeld; welk een kans voor de amateur-etholoog om ze op een Wereldcongres eens allemaal bijeen te zien - en te ontdekken dat zelfs 3500 sociologen in een provincieplaats als Uppsala geen merkbare wijziging aanbrengen in het stadsbeeld. Misschien komt dat omdat sociologen een opvallende gelijkenis vertonen met gewone mensen.

Het 9e Wereldcongres voor Sociologie dus, van 14-19 augustus, in Uppsala. Zweden. Uppsala zelf: een middelgrote provinciehoofdstad 70 kilometer van Stockholm, doorsneden door de rivier de Fyris, met een oude (1477) universiteit, gedomineerd door het plumpe, rood-bakstenen slot van de Vasa's. Boven Uppsala: een grijs wolkendek waaruit regen viel, hoewel het later in de week wat opklaarde.

Hoewel de buitentemperaturen te wensen overlieten, en veel sociologen verkouden waren, was het binnen warm - met name op de twee recepties in de grote Rikssal van bovengenoemd kasteel. Alle sociologen waren "op het kasteel gevraagd", en vielen als evenzovele keuterboeren en landknechten gretig aan op de klaarliggende spijzen en dranken. De waarschuwing van Mark van de Vall (Leiden) om niet te laat te komen, dat wil zetten niet na de Oosteuropese (en vooral Russische) stormloop op de Zweedse broodjes bleek terecht: hoewel de rush voorzover ik kon overzien, een sterk internationaal karakter droeg. Recepties zijn alom hetzelfde, en bestaan voornamelijk uit rondkijken en bekeken worden, met converseren als alibi. Het was moeilijk om het juiste midden te houden tussen het on-

beleefd (in vrouwelijk gezelschap *dubbel* onbeleefd) fixeren van de identiteitskaartjes op borsthoogte, en het blasé negeren van mogelijke Grote Mannen en Vrouwen. Toch wel veel markante koppen: veel denk- en spreekhoofden, omzoomd door het grijs dat wijsheid doet vermoeden.

Het Swedish Local Activities Committee (SLAC), onder aanvoering van de plaatselijke coryfee Prof. Ulf Himmelstrand had zorggedragen voor een organisatie die op vele punten rammelde als een melkbus. Zo kon men op straat regelmatig verdoolde sociologen tegenkomen, zoekend naar onvindbare plaatsen als de Lärarhögskolan of de Patologen; de planning van de bijeenkomsten was zodanig dat er op elk willekeurig tijdstip wel drie waren waar je eigenlijk naar toe zou willen (bijna onvermijdelijk natuurlijk bij zo'n omvangrijk congres); erger was dat een zeer groot aantal inleiders/coreferenten/discussianten niet was komen opdagen zonder dit netjes aan SLAC te melden. Het gevolg was dat er soms flinke gaten vielen in bijeenkomsten die er op papier nogal interessant uitzagen. Nog erger was dat elke vorm van selectie van papers en deelnemers achterwege was gebleven: een omissie die iedereen dwong met geveinsde beleefdheid urenlang onzin aan te horen. Ondanks de vele klachten over de organisatie zag voornoemde Himmelstrand zich trouwens verkozen tot nieuwe president van de ISA. Betrouwbare bronnen wisten te melden dat hieraan een hevig binnenskamers gekonkel en geharrewar vooraf was gegaan. Himmelstrands verkiezing was in elk geval goed voor een kop in de Uppsalase Bode.

Het spreekt vanzelf dat wat hierna volgt niets anders kan zijn dan een persoonlijke selectie uit een onafzienbare hoeveelheid van plenaire zittingen, symposia, werkgroepen, special sessions, ad hoc-groepen en research committees. Bovendien: geen van die bijeenkomsten had eigenlijk een *leer*doel; men vertoont zichzelf en is toeschouwer van een vertoning, men pikt ideeën op om er later nogeens rustig over te kunnen nadenken, men krijgt enig gevoel voor het niveau waarop en de geestdrift waarmee het vak wordt uitgeoefend. Ook om die reden heeft het verslag van mijn rondtocht over de markt van Uppsala een nogal eigendommelijk

karakter.

De welkomstwoorden van de scheidende ISA-voorzitter Tom Bottomore en van enkele hoogwaardigheidsbekleders werden gevolgd door een plenaire zitting over "Theorieën, modellen en ideologieën over ontwikkeling" (het congres zelf droeg de ruimhartige titel "Paths of Social Development"). Het was vrijwel onafwendbaar één van die zittingen waarin op rituele wijze het ideologisch Oost-West-conflict werd uitgevochten, met de Derde Wereld op de publieke tribune en handige diplomaten in de rol van go-between tussen de beide kampen. "Bone of contention" was hier de bijdrage van de Amerikaan Etzioni over de "guidance theory of development". De "theorie der geleide verandering" onderzoekt volgens Etzioni de voorwaarden waaronder de minder ontwikkelde maatschappijen hun eigen lot in handen kunnen nemen, in overeenstemming met de collectieve voorkeuren van de leden van die maatschappijen. Hiervoor zijn van belang de situatie in de "controlling overlay" (het informatie- en sturingsmechanisme van de maatschappij) en de situatie in de "performing underlay" (het maatschappelijk lichaam, de beschikbare hulpbronnen, sociale groepen). De situatie in de "overlay" wordt getoetst onder andere door te zien in hoeverre er inzameling en soepele verwerking van informatie plaatsvindt, en aan de hand van iets wat Etzioni "the scope of openness to reality testing" bij de beleidsmakers noemt. Belangrijk in de "underlay" zijn onder andere het niveau van consensus tussen de actieve burgers en het niveau van politiek bewustzijn. Bij wijze van anticlimax concludeerde Etzioni dat maatschappijen die relatief sterk zijn in zowel hun over- als underlay een snelle ontwikkelingsstart zullen maken; maatschappijen die op beide niveaus relatief zwak zijn hebben weinig ontwikkeling te verwachten; en maatschappijen die sterk staan op het ene niveau maar zwak op het andere doen er beter aan om het zwakke niveau te ontwikkelen in plaats van het niveau waarop zij reeds sterk staan verder uit te bouwen.

Het mag overkomen als een karikatuur van een argument, maar na herlezing van Etzioni's paper meen ik dat hij weinig meer dan bovenstaande heeft gezegd. Des te merkwaardiger is het daarom dat een

vrij lege voordracht als de zijne het centrum werd van een ideologisch debat waarin voorzitter Jerzy Wiatr (Warschau) de kritische viool bespeelde. Wiatr is een van die sociologische ondernemers uit de Oostbloklanden die iedereen te vriend houden en die men dan ook in elke delegatie kan aantreffen; wiens glimlach en pen - zo vermoed ik boosaardig - voor geld en prestige te koop zijn. Breed glimlachend verweet hij Etzioni "elitisme", omdat geleide verandering nu eenmaal een leidende instantie vereist en Etzioni met deze theorie dus een beroep deed op de "machthebbers", en prees de Russische deelnemers vanwege hun "deep understanding of the dialectical nature of social life" juist op dit punt. Etzioni reageerde vrij bits, en benadrukte de variëteit van niveaus van sociale cohesie en technieken van mobilisering in ontwikkelingslanden waaraan zijn schema juist recht probeerde te doen. De Rus Roetkevitsj, die ook sprak namens zijn afwezige collega, hield daarna een nietszeggende toespraak met gemakkelijke kritiek op Meadows en Mesarović/Pestel (de twee rapporten van de Club van Rome), waarin het belang van de materialistische dialektiek als "algemene ontwikkelingstheorie van de ontologische en gnoseologische natuur" nog eens uitvoerig werd benadrukt. En dat alles onder het toeziend oog van een vergulde cherubijn die, hoog boven in de koepelzaal, de leuze GRATIAE NATURAE VERITAS meedroeg.

's Middags was er meer te beleven: een zitting over staatstheorie, die kundig werd ingeleid en voorgezet door Claus Offe. De Amerikaanse politoloog Alan Wolfe hield daar een geserreerd verhaal over de crisis van de sociaaldemocratie als regerende macht, waarin hij wees op zulke variabelen als de kwetsbaarheid van (sociaaldemocratisch geregeerde) landen voor de recente ontwikkelingen op de wereldmarkt, de mate van "incorporatie" van de strijdorganisaties van de arbeidersklasse, de interne fragmentatie van de sociaaldemocratische regeringspartijen en zo meer, en waarin hij tot de slotsom kwam dat de sociaaldemocratie voor de gedwongen keuze stond om ofwel te verrechtsen en de weg der "repressie" op te gaan, ofwel te verlinksen en de weg te gaan van

(wat hij aanduidde als) de "legitimering". Later tijdens de discussie bleek zijn betoog op empirische gronden vrij eenvoudig te kunnen worden weerlegd door Göran Therborn, die met een ernstig kaboutergezicht en in elegant Engels begon uit te leggen dat het met die "crisis" nog niet zo'n vaart liep. Een andere deelnemer, de Amerikaan Jerry Freiberg, had een studie gemaakt van de staatsinterventie in de media, met name in Frankrijk, in een poging om concreet aan te tonen hoe het legitimeringsmechanisme van de kapitalistische staat nu precies in elkaar stak. Het was een van die betogen waarin "de staat" als boze demiurg en samenzweerder tevoorschijn kwam, en waarin alle counterfactuals moeiteloos werden omgezet in klinkende bewijzen vóór de verdedigde stelling; zodat een veelbelovend onderwerp dogmatisch om zeep werd geholpen. Het was in deze kring trouwens opvallend dat geen van de heren meer eenvoudig opstaat en het woord neemt: het is tegenwoordig *bon ton* om een *interventie* te plegen (zo was Althusser toch nog aanwezig). Ik herinner me nog een interventie van de Amsterdamse arbeidssocioloog Ad Teulings die zich terecht afvroeg waarom zowel Offe als ook de andere inleiders toch zo weinig aandacht besteedden aan de *economische* functies van de staat, naast de politieke en legitimeringsfuncties; een omissie van jewelste gezien de ideologische samenstelling van het forum. In zijn slotwoord toonde Offe heel eventjes zijn kwaliteit: zijn opmerkingen over de contradicties van het legitimeringsproces van de staat hielden een onmiddellijke kritiek in op gesloten modellen als die van Freiberg, waarin de cohesie van het kapitalistische systeem een gedachteloos uitgangspunt was in plaats van een onderzoekshypothese.

Daarna een speciale zitting met Touraine, Wesołowski, Juan Linz en Joseph Ben-David over integratie en specialisatie in de sociologie. Na een vrij vlak betoog van Wesołowski over de relatie tussen generalisme en specialisme in de sociologie, dat doorregen was van krachteloze aanbevelingen in de geest van: je moet het één doen en het ander niet laten, trad Ben-David op, die in feite dynamiet legde onder betogen van dit genre. Het probleem van de integratie/specialisatie in de socio-

logie, aldus Ben-David, was niet een probleem van de "juiste arbeidsverdeling" tussen twee typen of twee niveaus van wetenschapsbeoefening, noch ook een probleem van de relatie tussen twee persoonlijkheidstypen, waarvan de één meer algemeen-analytisch en de ander meer empirisch-beschrijvend was georiënteerd. De dialektiek van integratie en specialisatie had daarentegen meer te maken met de relatie tussen wetenschap en maatschappij, en met ideologische keuzen die zich op bepaalde historische ogenblikken aan sociologen opdrongen. Met deze antinormatieve, historiserende "oplossing" van het probleem kwam hij dus duidelijk in de buurt van Kuhns dialektiek van de "normale", puzzel-oplossende en "revolutionaire", paradigmavernieuwende wetenschap. Een gezellig man overigens, deze Ben-David, die de vrolijke anecdote niet schuwde.

Daarna was het de beurt van (voorzitter) Alain Touraine, die zowel ideologisch als fysiek duidelijke pogingen deed om de show te stelen. Touraine is een kwadratering van alle goede en alle slechte eigenschappen van de Franse intellectueel: aristocratisch, arrogant, totaliserend-metafysisch, speels, op sommige momenten onnavolgbaar, op andere niet te volgen; een met lage, sonore stem uitgesproken betoog, onderstreept met de fijne handgebaren van een Balinese danser. Kernpunt ervan was zijn aanbeveling "to construct the idea, the image, and the language of 'society'", dat wil zeggen het hele idee van "de maatschappij" als basisconcept van de sociologie, als een "metafysische eenheid" of "essentie" moest op de helling. Hoofdtak van de sociologie zou daarentegen moeten zijn om te bestuderen hoe een bepaald "cultureel veld" zich transformeert via sociale normering en sociale macht, met andere woorden hoe een maatschappij wordt "uitgevonden" en gecreëerd, hoe zij haar eigen praktijken produceert. "De maatschappij" is een illusie; we kunnen beter spreken over veranderende "sociale situaties". Bovendien waren het volgens Touraine nooit *structuren* die veranderden, maar "concrete sociale eenheden": "international society doesn't change, but Sweden changes". Dit was natuurlijk voor een groot deel een saltimbanque met woorden; men zou zich kunnen afvragen hoe laag men moet dalen op de ladder van abstractie om

eindelijk te arriveren bij Touraine's "concrete sociale eenheden"; ook het begrip "Zweden" is immers van een aanzienlijke abstractie. Ben-David wees er dan ook terecht op dat Touraine het woord "maatschappij" voortdurend zelf in de mond nam (onder andere in de zinsnede "Sociology should be the way by which society thinks itself") en dat Webers anti-reïficerende handelingstheorie, waarop Touraine's "sociologie de l'action" nogal veel leek, niet voor het woord was teruggeschrokken, getuige de titel van zijn hoofdwerk *Wirtschaft und Gesellschaft*. Daar kwam Touraine niet zo goed uit, vooral omdat Ben-David toen hij eenmaal beet had, rustig bleef doorbijten. Waar Touraine in zijn repliek wel sterk de nadruk op legde was dat zijn theorie de zelfproductie van (jawel) de maatschappij een expliciete *ontwikkelingstheorie* was. "Development" was het kernbegrip (met de klemtoon steeds op de derde lettergreep).

De volgende dag, op de tweede plenaire zitting, werd het West-Oost conflict, dat de vorige dag nog onder formele vriendelijkheden was schuilgegaan, plotseling op het scherp van de snede uitgevochten. Dat was voornamelijk de verdienste van de jonge Amerikaan Daniel Chirot, die met een bijdrage over corporatistische ontwikkelings-theorieën en de Roemeense economische hervormingen drakentanden wist te zaaien. De corporatisme-theorie was trouwens een soort van "new wave" op het 9e Wereldcongres (dat wil zeggen op dat gedeelte van het congres dat zich aan mij voordeed) en komt aanstonds nog ter sprake. Men kan zich in elk geval voorstellen dat het etiket "corporatistisch" een zichzelf respecterende volksdemocratie hevig in het verkeerde keelgat schiet. Chirot zei ongeveer dit: het corporatistisch ideaal behelst een organisatie van maatschappelijke activiteiten in functionele eenheden die in een vertikaal hiërarchisch verband zijn geplaatst: lijnrecht tegengesteld dus aan de klasseorganisatie die de maatschappij in horizontale zin doorsnijdt. Aan de top van de functionele hiërarchie staat een corporatistische elitegroep: de partij die samenvalt met het staatsapparaat. De ondergeschikte organen, die wel een zekere jurisdictie

hebben binnen hun eigen functionele categorie, worden in laatste instantie toch beschouwd als "drijfriemen" van de staatscorporatistische politiek. Dit systeem van functionele hiërarchisering onder staatstoezicht doet zich vooral daar voor waar perifere economieën zich pogen *af te sluiten* voor de kapitalistische wereldmarkt, en een eigen nationale, autarke industrialisatieweg volgen. Het corporatistisch model was voor Chirot zelfs "de enige manier om complexe, industrialiserende maatschappijen bijeen te houden terwijl de klassenstrijd werd onderdrukt", "het enig relevante toekomstbeeld van onderontwikkelde maatschappijen". De spanning tussen het technocratisch middenkader en de centrale planningsbureaucratie in Roemenië was dan ook geenszins een uiting van een nieuw klassenconflict, maar een strijd tussen een strak staatscorporatisme en een corporatisme dat meer zelfstandigheid bood aan de intermediaire functionele groepen.

Men begrijpt dat hierna zowat de gehele tweede en derde wereld tegen deze vermetelheid in opstand kwam. Een hele stoet van Oost-Europeanen kwam roepen dat het toch een schande was, dat dit zowel "non-scientific" als ook "non-friendly" was, dat hier het Marxisme werd beklad en dat Chirots betoog meer te maken had met politieke sympathieën en antipathieën dan met wetenschap. Ver- tegenwoordigers van derde wereld-landen riepen dat Chirot toch een wat onsmakelijk beeld had geschetst van hun nabije toekomst: "U kunt niet kiezen voor het socialisme; het wordt onvermijdelijk totalitarisme of fascisme", terwijl Chirot dit toch zeker niet bedoeld had. Nadat Stravtsjenko van de Moskouse Academie van Wetenschappen nogmaals de verworvenheden van het "reëel bestaande socialisme" uit de doeken had gedaan verlieten de Russen en aanhang de zaal zonder Chirots antwoord af te wachten. Chirot bleef kalm en speelde verbazing over de commotie die hij had aangericht. Hij zei de vooruitgang in de socialistische landen juist te bewonderen en had willen zeggen dat de ontwikkelingslanden noodgedwongen "something like their path" zouden moeten bewandelen. Hij had niemand willen kwetsen en had waarschijnlijk emotioneel zeer geladen termen gebruikt. Aan

de andere kant vond hij waardevrije sociologie *nonsens* en had niet de pretentie gehad een traditioneel-objectieve analyse te presenteren. Chirot werd na afloop omringd door nieuwsgierige Nederlanders als Johan Goudsblom, Bram de Swaan en Bart Tromp die er wel wat meer van wilden weten (ook omdat zijn boek *Social Change in the Twentieth Century* in Amsterdam in het eerste en het derde studiejaar tot de verplichte literatuur behoort), maar dit niet nadat uw correspondent hem zijn lezing had afhandig gemaakt voor publicatie in het

's Middags was er een zitting over klassentheorie die (op minimale wijze) werd voorgezeten door Immanuel Wallerstein. Goede bijdragen van de Hongaar Kolosi over gelijkheidsidealen en ongelijkheid in Hongarije, van Albert Mok over de rol van beroepen in de ontwikkeling van de kapitalistische klassenstructuur en van Sharon Zukin (uit de *Theory and Society*-groep over klassenvorming in het socialisme. Dezelfde middag - op een andere plaats - ook een interessant debatje tussen Lewis Coser en Kurt Wolff over het nut van de fenomenologie, waarvan de laatste een soort vice-paus is (en de eerste - zo bleek - een verklaard tegenstander). Van alle deelnemers aan het congres was Kurt Wolff - vond ik - eigenlijk de enige die er als een klassieke professor uitzag.

Naarmate zo'n congres vordert krijg je steeds meer oog voor het rituele karakter van vele bijeenkomsten. Parallellen tussen religie en wetenschap te over, nog afgezien van de echte ideologische debatten. Men leest voor, niet uit de heilige oer-tekst, maar uit eigen werk, men luistert gedwee, men valt in slaap, men schrikt wakker om even te applaudiseren, en slechts zelden breekt de Heilige Geest los over de verzamelde gemeente.

Wie 's avonds nog niet was moegestreden, kon een gedenkwaardige zitting bijwonen van de Ad Hoc Group "Alienation Theory and Research", voorgezeten door Adam Schaff en grotendeels georganiseerd door Felix Geyer van het SISWO (die er trouwens als een der weinigen in was geslaagd een Zweeds fietsje te huren). In deze club is zowat iedereen verenigd die het woord "vervreemding" wel

eens in de mond neemt - vanaf degenen die de onvrede van sherrydrinkende huisvrouwen meten tot en met degenen die zich hun leven lang afvragen of het vervreemdingsbegrip niet: een soort jeugdzonde van Marx was. Wat deze avondzitting gedenkwaardig maakte was - naast de hoge kwaliteit van bijdragen als die van Agnes Heller en Ferenc F  her, Hongaren uit de School van Boedapest - dat Schaff als grijze patriarch van de vervreemdingstheorie toehoorders en deelnemers wist te entusiasmeren voor de oprichting van een nieuw tijdschrift: *Studies in Alienation*. Zich wendend tot de Westerlingen onder zijn gehoor zei Schaff op vermanende toon: "wij uit Oosteuropa kennen jullie publikaties. Het omgekeerde is echter niet het geval. Veel van jullie Westerlingen hebben geen idee waar wij in Oosteuropa mee bezig zijn. Wanneer twee mensen een monoloog voeren, kan er van een dialoog geen sprake zijn". Het nieuwe tijdschrift zou daar verandering in moeten brengen. En met de oude Schaff aan het roer, die - for better of for worse - een ideale bemiddelaar is tussen Oost en West, en met medewerking van de coryfee  n uit de School van Boedapest ziet het ernaar uit dat dat ook staat te gebeuren. Agnes Heller en Ferenc F  her (die beide trouwens aanzienlijke bekendheid genieten in het Westen) maakten een goed begin met Marxistische analyses van de politieke en economische vervreemding in de volksdemocratie  n. Minder interessant was de bijdrage van John Horton, die in 1966 nog een veelbelovend (of liever: veelgeciteerd) stuk schreef over "Order and Conflict Theories" (*AJS*, no. 71), maar nu, als hoofd van de Marxistische sectie van de American Sociological Association, in orthodox vaarwater is geraakt. Horton zat trouwens de hele week achter een tafeltje zijn blad *Synthesis* aan te prijzen, naast de gezellige dikkerd Al Szymanski, die hetzelfde deed voor *The Insurgent Sociologist*. Ze maakten de indruk ideologische concurrenten te zijn, maar konden bij navraag toch niet duidelijk uitleggen waar de verschillen nu precies in staken.

Wanneer men Horton en Szymanski was gepasseerd arriveerde men bij de *boekententoonstelling* waar de grote wetenschappelijke uitgeverijen hun pronk-

kast hadden neergezet (in de Uppsalase boekhandels kwam men niet verder dan Janovs *Primalskriket*, Fromms *Den destruktiva människan* en Durkheims *Självmoordet*). Temidden van al die dure nieuwe boeken waar je nauwelijks af kunt blijven (er werd gestolen dat het niet mooi meer was; zijn sociologen dan soms *erger* dan gewone mensen?) kon men ook twee Russische dametjes-uit-de-emigratie zien zitten, die hun best deden om al die langskuierende materialistische dialektici het "Leven van Jezus" aan te praten.

En dan, middenin de grijze brij van plenums, symposia en ad-hoc-groepen tenslotte een echt *werkende* werkgroep: de Pro-Corporatistische/Anti-Corporatistische Internationale. Het bestond dus toch: *plezier* in het vak, werklust, nieuwsgierigheid, geruggesteund door het besef met iets nieuws en belangrijks bezig te zijn. De corporatisme-theorie is een vrij recente ontwikkeling in de politieke sociologie, en staat op naam van jonge Amerikanen als Schmitter en Panitch, van Engelsen als Pahl en Winkler, en van Westduitsers als Lehmbruch en Streeck. Zij worden verenigd door een poging om het woord "corporatisme" te ontdoen van zijn pejoratieve ideologische bijbetekenis en het in neutrale zin te gebruiken ter aanduiding van een (ideaaltypisch) stelsel van politieke belangenarticulatie en -vertegenwoordiging waarin de subeenheden zijn georganiseerd als niet-competitieve, hiërarchisch geordende functionele categorieën, elk met een vertegenwoordigend monopolie op eigen terrein, erkend of zelfs geschapen door de staat, en door de staat in verschillende mate bevoegd (zie Schmitters definitie in de basistekst "Still the Century of Corporatism?" *Review of Politics*, vol. 36, no. 1, pp. 93-94). Evenals de elite-theoretici zijn de "corporatisten" tegenstanders van de pluralisme-theorie, en ook in andere opzichten zijn er veel overeenkomsten. De "cutting edge" van de theorie is vanzelfsprekend - zoals in het geval van Chirot al duidelijk werd - dat een aantal belangrijke structuureigenschappen van kapitalistische en socialistische landen op één noemer worden gebracht - en die noemer draagt vele pijnlijke ideologische connotaties met zich mee.

Goede bijdragen in de twee zittingen van deze groep waren die van Gerhard Lehmruch en Wolfgang Streeck over "incorporatie" van de Westduitse vakbeweging, van Lars Johansen over Denemarken, van de Amerikaan Pempel over Japan, en van de Delftenaar Arthur Wassenberg over "Corporatism as a search strategy". In de discussie op de tweede zitting somde de Duitser Kurt Meier nogmaals de vier belangrijkste problemen op waarvoor de corporatistietheorie zich gesteld ziet: 1. in hoeverre is er sprake van 'n nieuw type van gezagssysteem op nationaal niveau? In hoeverre moet dit verbonden worden met de opkomst van tripartite overlegstructuren (bijv. staat-werkgevers-werknemers)? 2. wat is de relatie tussen klassenanalyse en corporatisme? Welke verschillen zijn er tussen een situatie waarin de staat bemiddelt tussen conflicterende belangen en een situatie waarin de staat zich vooral inzet voor één van de partijen? 3. de convergentie tussen de corporatisme-theorie en het functionele elitemodel is aanzienlijk. Beider probleem is: hoe autonoom zijn precies de verschillende niveaus van belangenvertenwoordiging ten opzichte van elkaar? 4. welke zijn precies de historische ontwikkelingslijnen van corporatistische arrangementen? Reagerend op de verschillende bijdragen stelde Philippe Schmitter, die binnen en buiten de groep zo'n beetje wordt beschouwd als de "uitvinder" van de theorie, de hamvraag: kunnen we onszelf het corporatisme logisch voorstellen als *systeem*? Met andere woorden kan de corporatisering zover reiken dat zij ook de kapitalistische economische sector - in sommige West-europese landen de enige omvangrijke niet-gecorporatiseerde sector - aan zich onderwerpt? De "incorporatie" van de financiële en industriële macht zou in elk geval - aldus Schmitter - kunnen worden beschouwd als een politiek-sociologische *mogelijkheid*.

Toch lijkt het me een cruciaal probleem voor de corporatisme-theorie hoe de relatie tussen nationale corporatiseringstendenzen en de wereldmarkt moet worden opgevat. De studie van Pempel over de geschiedenis van het economisch staatsingrijpen in Japan toonde in elk geval aan dat relatieve *ont*-corporatisering plaatsvindt zodra economische

eenheden, die tot dan toe geprotegeerd worden door de staat, succesvol gaan opereren op de internationale markt. Deze dialektiek van staatsondernemerschap en particulier initiatief schijnt typisch te zijn voor de landen van de "tweede industrialisatiegolf" (voor Frankrijk bijv. is veel materiaal dienaangaande te vinden in Pierre Birnbaums boek *Les sommets de l'état*). In deze pendule-beweging vindt steeds een betrekkelijke afsluiting van/opening naar de wereldmarkt plaats, en zoals Chirot al duidelijk maakte is dit een van de belangrijkste variabelen waar de theorie rekening mee moet houden; een variabele ook die vergelijkingen mogelijk maakt met de landen die de socialistische ontwikkelingsweg (moeten) kiezen. Hoe het ook zij, de corporatisme-theorie is - zoals Leo Panitch het uitdrukt - een "growth industry". In zijn slotwoord constateerde voorzitter Rainer Lepsius tevreden dat zij "curiously vital" was; gelukkig maar, riep Schmitter, want "otherwise we couldn't meet again".

Wat was er verder nog? Een adhesiebetuiging van Goudsblom aan Eisenstadt, die in de zitting over "Comparative Analysis of Whole Societies" gepleit had voor een soort ontwikkelingsperspectief; een gloedvol verhaal van de dynamische krullebol Maurice Zeitlin over Chili in de "Economy and Society"-groep; en buiten het programma om veel drank en allerlei contacten, ook met instituutsgenoten en vage bekenden, waarvan pas in den vreemde blijkt hoe aardig ze zijn. Als God het wil komen we elkaar op het 10e Wereldcongres (Madrid 1982?) weer eens tegen.